

ПАВЕЛКІВ В.Р.

*професор кафедри загальної психології та психодіагностики,
декан психолого-природничого факультету,
доктор психологічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне*

РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНОЇ РЕФЕРЕНТНОЇ ГРУПИ ОДНОЛІТКІВ У ФОРМУВАННІ ДЕВІАЦІЙ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У статті подано науково-теоретичний огляд вітчизняних та зарубіжних досліджень, присвячених проблемі впливу неформальних референтних груп однолітків на формування девіацій у підлітковому віці. Розглядаються соціально-психологічні особливості референтних груп як однієї з рушійних сил соціалізації особистості. Здійснено аналіз різноманітних підходів до проблеми дослідження впливу групи на формуванні ціннісних установок та моделей поведінки.

Описано роль неформальних угруповань у формуванні деструктивних моделей поведінки підлітка. Виокремлено та узагальнено причини, що спонукають молодь до пошуку себе в молодіжних об'єднаннях.

Ключові слова: *девіація, девіантна поведінка, деструктивні моделі, референтна група, неформальна група, підліткова субкультура, наслідування.*

Вступ. Сучасна ситуація розвитку та становлення особистості характеризується загальною фрустрацією настрою населення, що зумовлено соціальною (політична, економічна, культурна) та психологічною (ментальна, моральна, духовна) кризами, як наслідок – це спонукає до формування девіантних моделей поведінки спрямованих на протест проти панівної культури та розвитку деструктивної взаємодії між всіма верствами населення. Особливу групу ризику, що переймають девіантні форми взаємодії, становлять підлітки, оскільки підлітковий вік характеризується трансформаційним етапом розвитку особистості, зокрема кризою ідентичності.

О. А. Краєва зазначає, що «...в умовах перебудови суспільства процес формування ідентичності та образу-Я у неповнолітніх характеризується послабленням значущості уявлень про базові морально-етичні принципи. Можна сказати, що посилюються поведінкові відхилення, зростають егоцентричні тенденції, молодшає вік злочинців, формуються різні форми відхиленої поведінки» [8, с. 310].

Для підлітків притаманне наслідування ціннісних ідеалів, норм та правил поведінки, продукованих найближчим соціальним середовищем, що створює передумови для дослідження проблеми впливу референтних груп (у нашому дослідженні – субкультури) на формування девіацій у підлітковому віці.

Вихідні передумови. Проблема дослідження впливу референтних груп на процес формування особистості (ціннісно-орієнтаційних

установок та моделей поведінки), значущості для індивіда іншої особистості або групи («значущих інших», за висловом Г. Саллівана (H. Sullivan)) стала предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних психологів-науковців, а також спеціалістів у галузі педагогіки, соціології, культурології.

Розробка основних концепцій дослідження особливостей природи і функцій референтної групи, умов її існування, ціннісної основи й інших групових характеристик, що впливають на вибір референтних груп, особливостей впливу референтної групи на думки інших її членів почалась з 40-х років ХХ ст. зарубіжними соціальними психологами (Г. Келлі (G. Kelly), Р. Мертон (R. Merton), Т. Ньюком (T. Newcomb), Г. Хайман (H. Hyman), М. Шеріф (M. Sherif) та ін.), а сам термін «референтна група» вперше в науковий обіг для позначення групи людей, з якою досліджуваний себе співвідносить при визначенні свого статусу та опису процесу формування установок і поведінки особистості в залежності від норм, правил, цінностей групи – було введено американським соціопсихологом Г. Хайманом («The Psychology of Status», 1942 р.).

Важливо зазначити, що фундаментом для розвитку теорій референтних груп стали дослідження Г. Саллівана (теорія «значимого іншого (significant other)»), який в 30-х роках ХХ ст. розвинув ідеї про вплив особистості на інших людей, що виражається в якісній зміні їх смислових утворень і поведінкової активності. Теорія Г. Саллівана базується на ряду теорій про вплив інших людей на особистість, формування поведінкових моделей, ціннісних установок, вибору соціальних ролей тощо.

Передумовами для розвитку теорії «значимого іншого» стали дослідження Дж. Міда (G. Mead) – основоположника парадигми символічного інтеракціонізму (symbolic interactionism) (20-30 pp. ХХ ст.) – соціологічна парадигма, що ґрунтується на тому, що всі форми взаємодії людей в суспільстві передбачають спілкування, що базується на певних соціальних символах.

Не менш важливою для сучасного розуміння значимості інших людей в житті особистості є теорія «дзеркального Я / дзеркальної самості (looking-glass self)» (1912 р.) Ч. Кулі (C. Cooley) – співзасновника теорії символічного інтеракціонізму. Згідно концепції Ч. Кулі, самосвідомість і ціннісні орієнтації індивіда ніби дзеркально відображають реакції (думки) на них оточуючих людей, головним чином з тієї ж соціальної групи. Основними складовими теорії «дзеркального Я» є: 1) уявлення людини про те, як вона сприймаються іншими (яким я здаюся іншій людині); 2) здатність людини усвідомлювати характер відповідних реакцій інших (як інший оцінює мене); 3) розвиток самопредставлення, почуття гордості або пригніченості в залежності від того, якими їм здаються уявлення інших (гордощі чи приниження про оцінку себе іншими).

Ідеї засновників символічного інтеракціонізму розвивав учень Дж. Міда – Г. Блумер (H. Blumer), який приділив велику увагу розробці теорії колективної поведінки. На думку Г. Блумера, основу колективної поведінки складають загальні значення, очікування, що формуються значимими символами, які поділяються групою індивідів: «переважна більшість випадків колективної поведінки людей пояснюється їх загальними експектаціями (очікуванням) і розумінням» [3, с. 168].

Представник соціодраматичного підходу Е. Гофман (E. Goffman), як і Г. Блумер, розвивав ідеї символічного інтеракціонізму, спираючись на «психодраматичну модель» соціального світу Я. Морено (J. Moreno) – розробляє концепцію «драматургійної» соціології, що описує процес соціальної взаємодії як «виставу в театрі» – «...соціальний світ як драма має свій сценарій, в процесі гри актори виступають на сцені, де і відбуваються соціальні дії» [12].

Близькі до основних ідей вище зазначених теорій про вплив «інших» на процес становлення та розвитку особистості серед зарубіжних науковців – «теорія поля» К. Левіна (K. Lewin), «теорія вивчення міжособистісних відносин (соціометрія)» Я. Морено, «теорія когнітивного дисонансу» Л. Фестінгера (L. Festinger) та ін.; серед вітчизняних – вплив «значим інших» на особистість, а також референтність як особливу форму міжособистісної взаємодії в групі, об'єднаної спільною, суспільно необхідною діяльністю вивчали Б. Г. Ананьєв, Г. М. Андреева, О. О. Бодальов, І. С. Кон, К. А. Кроник, О. О. Кроник, З. В. Кузьміна, О. Ф. Лазурський, А. В. Мудрик, В. М. Мясичев, А. В. Петровський, Є. В. Щедрина та ін.

Узагальнюючи теорії референтних груп можна підсумувати, що всі концепції зводяться до загального висновку – в основі групової взаємодії лежить орієнтація учасників спільної діяльності / комунікації на думку інших.

Підлітковий вік, як перехідний етап від незрілості до зрілості, характеризується різноманітністю та численністю криз пов'язаних як з фізіологічними, так і психологічними перебудовами, що проявляється в активному пошуку підлітком методів вирішення проблеми «пошуку себе» (самоідентифікація, вибір моделей поведінки, ціннісних ієрархій, особливостей взаємодій в соціумі). З метою зменшення впливу криз та компенсації динамізму розвитку підлітки схильні об'єднуватись (створювати) або долучатися до наявних груп однолітків (субкультур), де вони задовольняють першооснову цього етапу розвитку – спілкування з однолітками та віднайдуть необхідну підтримку для адаптації до мінливих умов існування.

Підлітки зазнають як позитивного, так і негативного впливу неформальної референтної групи однолітків на процес соціалізації особистості. Ряд досліджень (А. Бандура (A. Bandura), Е. Сазерленд (E. Sutherland), М. Хінделанг (M. Hindelang) та ін.) показують, що занадто

глибока прихильність неповнолітніх до однолітків сприяє правопорушенням, оскільки групи однолітків, регулюючи поведінку своїх членів, можуть заохочувати і злочинну поведінку.

С. А. Белічева зазначає, що асоціальна поведінка неповнолітніх має свою специфічну природу і розглядається як результат соціопатогенезу, що формується під впливом різних цілеспрямованих (організованих) і стихійних (неорганізованих) впливів на особистість дитини, підлітка, юнака [2].

Референтні групи відіграють одну з вирішальних ролей у процесі самовизначення і самореалізації особистості, проте недостатньо дослідженим напрямком залишається дослідження особливостей впливу референтної групи однолітків на формування установок та моделей девіантної поведінки у підлітковому середовищі.

Формулювання цілей. Оскільки в основному референтні групи молоді вивчаються фрагментарно метою нашого дослідження стало представлення тезаурусу особливостей формування девіацій у підлітковому віці у процесі прийняття норм та цінностей неформальної референтної групи однолітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. У підлітка виникають нові потреби, інтереси, прагнення, переживання, вимоги до дорослих і товаришів, а також формуються цінності, які більше зрозумілі і близькі одноліткам, ніж дорослому. Тому спілкування з однолітками набуває особливої цінності, причому нерідко такої високої, що відсувають на другий план навчання, значно зменшують привабливість спілкування з рідними [5, с. 125]. У процесі соціалізації група однолітків в значній мірі заміщає батьків і стає референтною групою.

Є. С. Небойченко вважає, що «...у процесі соціалізації референтна група виконує як би функції перцептивного фільтра, що відбирає з соціальних норм і цінностей найбільш значущі для індивіда, які він готовий розділити і які, в кінцевому рахунку, перетворюються в його власні» [9, с. 63].

Бажання групуватися з однолітками для спілкування і спільної діяльності – базова потреба підліткового віку. Задовольняючи цю потребу підлітки схильні об'єднуватися у неформальні (субкультури) групи за інтересами, що є невід'ємною частиною процесу соціалізації у цьому віці. Саме в таких групах або їм подібним, підліток освоює моделі міжособистісної взаємодії, випробовує різноманітні соціальні ролі.

І. С. Кон зауважує, що поведінка підлітків, за своєю специфікою, є колективно-груповою, оскільки група однолітків для підлітка виступає як канал інформації, яку він не може або отримає в не повному обсязі від дорослих; як специфічний вид міжособистісних відносин, через які підліток виробляє та опановує необхідні навички соціальної взаємодії; як специфічний вид емоційного контакту, що не тільки полегшує ав-

тономізацію від дорослих, але і дає надзвичайно важливе почуття емоційного благополуччя і стійкості [7, с. 128-129].

Оскільки група – єдина площина соціально-психологічного досвіду, в якій може проявити себе підліток, яку він може засвоїти й через яку пізнає сукупність суспільних відносин, то саме група стає формуючою силою в соціалізації підлітка [4]. За цих умов референтні групи як інституції соціалізації відіграють велику роль у становленні та особистісному самовизначенні підлітків. Референтна соціальна група, у якій перебуває підліток, багато в чому визначає поведінку, діяльність, а в подальшому впливає на розвиток особистісних якостей і соціальних настанов індивіда.

На думку Ю. В. Челишевої, провідним джерелом формування соціальних норм і ціннісних орієнтацій для підлітка, особливо асоціальної поведінки, є референтна група, яка слугує своєрідним еталоном, системою відліку для себе та інших. Дослідниця описує референтну групу, як об'єднання, до якого підліток відносить себе, орієнтуючись при цьому на цінності і норми даної групи, бере їх за основу своїх моральних уявлень [14].

Подібне трактування особливостей формування протиправної поведінки наводить Д. В. Семенов. Він зауважує, що первинні відхилення в поведінці, не пов'язані з будь-якими дефектами або болісними процесами, виникають найчастіше в дитячо-підлітковому періоді на тлі зміни референтних і еталонних осіб або груп, чий зразок поведінки беруться як основа системи дій і вчинків дітей і підлітків.

Для підлітка норми, правила та цінності, що продукує референтна група однолітків, є особистісно значимими, а моделі поведінки прийняті в групі – еталонними та більш привабливими, ніж ті, що транслюються суспільством.

За визначенням І. П. Башкатова, неформальні підліткові групи мають власні специфічні закони та механізми створення, розвитку, функціонування і характеризуються наявністю внутрішньогрупових цілей, норм, правил, цінностей, потреб та мотивів [1].

Приналежність підлітка до неформальної субкультури передбачає повне прийняття її цінностей, норм, стилю життя, зовнішніх ознак. У суспільстві субкультури співіснують з формальними об'єднаннями. Л. В. Шабанов, спираючись на дослідження Р. Дарендорфа (R. Dahrendorf), Л. Г. Іоніна, М. М. Моїсеєва, описує неформальне об'єднання як частину суспільства (соціального інституту), що характеризується специфічним нормативним середовищем, а саме нормами відносин між «своїми» (ingroup) та «чужаками» (out-group) (тими, хто не входить в дану групу), нормами внутрішньогрупової ієрархії, нормами ставлення до великої референтної групи, держави, влади [15].

Крім цього, на думку Л. В. Шабанова, така група «...має свою відокремлену ідеологію, яка містить більш-менш цілісний і всеосяжний образ існуючого світу, образ світової динаміки, правила інтерп-

ретації фактів і феноменів з точки зору прийнятого образу світу, правила оцінки явищ, правила елімінації, які дозволяють пояснити те, що не вкладається в загальноприйнятту картину навколишнього світу» [15, с. 90].

Сконструйовані у субкультурі інтерпретативні схеми, системи смислів завдяки механізмам семіотизації та наративізації трансформуються у внутрішні латентні структури особистісного досвіду, які надалі визначають світосприйняття та самовиявлення людини [13]. Тому приналежність до субкультурної групи, з одного боку, задовольняє потребу підлітків у прийнятті та спілкуванні, сприяє саморозкриттю, самовияву та формування образ у Я, з іншого – участь у групах з деструктивною спрямованістю здійснює негативний вплив на особистість підлітка. Перебування у молодіжній субкультурі зумовлює певний тип поведінки, який визначається як особливістю особистісної самоідентифікації, так і впливом значущих інших.

Ставлення індивіда до соціальних норм визначається нормами і цінностями тієї субкультури, з якою він себе ідентифікує. Відповідно субкультура впливає як на ціннісну орієнтацію особистості, так і на її поведінку [10]. Виокремлюючи чинники прийняття підлітками агресивної моделі поведінки, З. Зимельова [6] наголошує, що, крім впливу сімейних стосунків і виховного впливу педагогів, цей вибір значною мірою зумовлений переважаючим стилем поведінки однолітків у референтній підлітковій групі.

У підлітка, включеного в діяльність неформальних об'єднань, які складаються стихійно, як правило, на ґрунті «нездорових» інтересів, часто являють собою мікросередовище, що негативно впливає на підлітка, формуються соціально-негативні інтереси, прагнення до дорослих форм поведінки: ранній сексуальний досвід, групове вживання наркотиків, алкоголізація.

Підліток, у якого референтною групою є однолітки, потрапляючи в асоціально орієнтовану групу, змушений підкорятися прийнятим нормам і принципам. «Відмінною рисою групових девіацій, – зауважує Є. С. Набойченко, – є облігатність (обов'язковість) подібних форм девіантної поведінки у близького оточення, авторитетних осіб у референтній групі. Переважна більшість підліткових варіантів девіацій відноситься до групових форм» [9, с. 47].

Референтна група з асоціальними установками часто стає провідником від морально-психологічних особливостей підлітка до криміногенної ситуації. Прагнення належати до групи нерідко перемагає бажання бути вірним таким своїм поглядам, які не відповідають загальній спрямованості антисоціальної групи. Внаслідок цього нерідко бажання самоствердитися перед подібного роду групою провокує здійснення підлітком агресивних дій і антисоціальних вчинків. Подібні дії, як правило, слугують надійним доказом того, що він (підліток) «не слабак», «не гірший за інших».

Т. П. Скрипкіна, досліджуючи довірче ставлення учасників кримінальних підліткових субкультур, зазначила, що в таких групах довірчі відносини будуються певним чином, відмінним від подібних відносин в групах їх законослухняних однолітків. Згідно з розробленою нею концепцією довірчих відносин, основними умовами виникнення довіри є безпека і значимість. Проте, як зазначає дослідниця, в кримінальних субкультурах підлітків спиратися на ці дві умови одночасно не є можливим, що і деформує довірчі відносини, так як довіряти одноліткам, які перебувають у цій кримінальній системі, небезпечно, а довіряти близьким дорослим, наприклад, матері – не цікаво, а тому не значимо, так як вона не є для підлітка референтною особою. Саме цю деформованість системи довірчих відносин будуть закріплювати норми і цінності кримінальної субкультури [11, с. 207-208].

Соціальна ситуація взаємодії підлітка-неформала у середовищі однолітків створює передумови для розвитку деструктивних моделей поведінки, через дію механізмів наслідування та психічного зараження, учасник групового процесу «змушений» дотримуватися встановлених цілей, норм, правил, розвивати ідеологію та слідувати поведінковим еталонам неформального об'єднання.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Система зовнішніх (соціальні, економічні, політичні, культурні) умов підкріплена сукупністю внутрішніх (індивідуальні, психологічні) трансформацій у підлітковому віці формує передумови розвитку різноманітних форм девіацій підростаючого покоління. Мінливість сучасних умов існування, зміна пріоритетів взаємодії, формування власного Я – зумовлює необхідність пошуку підлітком всіх можливих варіантів реалізації свого потенціалу, зокрема, крім класичних інститутів соціалізації (сім'я, школа), підліток об'єднується з однолітками у неформальні групи за інтересами, які стають для нього джерелом інформації про світ, середовищем підтримки в процесі адаптації, платформою для формування навичок взаємодії та «приміряння» соціальних ролей.

Підлітки зазнають як позитивного, так і негативного впливу неформальної референтної групи однолітків на процес соціалізації особистості. Негативний вплив проявляється у обов'язковості дотримання всіх правил, норм та цінностей, навіть деструктивних, прийнятих в середині групи.

Наслідком входження в неформальне середовище є деформація загальноприйнятих суспільних норм та правил, трансформація ціннісних орієнтацій, формування негативних соціальних установок, зміна вектору конструктивної взаємодії в соціумі на моделі поведінки продуковані однолітками-неформалами. Цінності неформальної референтної групи однолітків створюють передумови зниження рівня позитивно забарвлених соціальних домагань, а тому таке оточення виступає фактором ризику формування девіацій у підлітковому віці.

Психологічні проблеми соціалізації девіантних підлітків-неформалів – це цілий комплекс взаємопов'язаних проблем розвитку і дорослішання, що вимагає негайного вирішення на рівнях теоретичного осмислення, практичної реалізації, корекційної роботи та профілактики.

Список використаних джерел

1. Башкатов И. П. Психология неформальных подростково-молодежных групп / И. П. Башкатов. – М. : Информпечать, 2000. – 336 с.
2. Беличева С. А. Превентивная психология в подготовке социальных педагогов и психосоциальных работников : Учебное пособие / С. А. Беличева. – СПб. : Питер, – 2012. – 336 с.
3. Блумер Г. Коллективное поведение / Г. Блумер // Американская социологическая мысль : Тексты. – М : МГУ, 1996. – С. 166-212.
4. Владимирская Е. А. Подростковая субкультура. Приглашение к диалогу / Л. М. Лузина, Е. А. Владимирская // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Серия «Педагогические науки». – Волгоград, 2008. – № 9 (33). – С. 30-32.
5. Возрастная и педагогическая психология / В. В. Давыдов, Т. В. Драгунова, Л. Б. Ительсон [и др.]; Под ред. А. В. Петровского. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1979. – 288 с.
6. Зимелева З. А. Психологические условия возникновения и коррекции агрессивного поведения подростков: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Зоя Алексеевна Зимелева. – М., 2002. – 149 с.
7. Кон И. С. Психология ранней юности : Кн. для учителя / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
8. Краєва О. А. Криза ідентичності підліткового віку та її роль у становленні зрілої особистості / О. А. Краєва // Зб. наук. пр. КПНУ імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип. 7. – С. 310-321.
9. Набойченко Е. С. Психология отклоняющегося поведения подростков : монография / Е. С. Набойченко. – Екатеринбург : Издатель Калинина Г. П., 2007. – 285 с.
10. Саблина Н. А. Поведенческие проявления агрессивности в подростковом возрасте и возможности их преодоления: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Наталья Александровна Саблина. – Ставрополь, 2004. – 178 с.
11. Скрипкина Т. П. Особенности доверительных отношений в юношеской криминальной субкультуре / Психология субкультуры: феноменология и современные тенденции развития : Международная научная конференция (22-23 апреля 2019 года). – М., 2019. – С. 206-212.
12. Соціологія : Навчальний посібник для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів. – 3-тє вид., перероб. і доп. / Танчин І. З. – К. : Знання, 2008. – 351 с.
13. Тодорів Л. Молодіжна субкультура як дискурсивний простір конструювання інтерпретаційних схем особистості. Постнекласичні ракурси персонологічного методологування у психології / Л. Тодорів // Психологія особистості. – 2011. – № 1 (2) – С. 21-28.
14. Чельшева Ю. В. Референтные группы и ценностные ориентации подростков с асоциальным поведением / Ю. В. Чельшева // Системная психология и социология. – 2015. – № 4 (16). – С. 23-29.
15. Шабанов Л. В. Социально-психологические характеристики молодежных субкультур: социальный протест или вынужденная маргинальность? / Л. В. Шабанов. – Томск : Изд-во Томского гос. ун-та, 2005. – 396 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Bashkatov, I.P. (2000). Psihologija neformal'nyh podrostkovo-molodezhnyh grupp [Psychology of informal adolescent and youth groups]. Moscow: Informpechat' [in Russian].
2. Belicheva, S.A. (2012). Preventivnaja psihologija v podgotovke social'nyh pedagogov i psihosocial'nyh rabotnikov [Preventive psychology in social pedagogues and psycho-social workers training]. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
3. Blumer, H. (1996). Collective behavior. American social idea. Moscow: Moscow State University.
4. Vladimirskaja, E.A. & Luzina, L.M. (2008). Podrostkovaja subkul'tura. Priglasenie k dialogu [Youth subculture. An invitation to a dialogue]. Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Serija "Pedagogicheskie nauki" – The news of Volgograd state pedagogical university. Series "Pedagogical sciences", 9(33), 30-32 [in Russian].
5. Davydov, V.V. & Dragunova, T.V. & Itel'son, L.B. & Kon, I.S. & Mudrik, A.V. & Muhina, V.S. et al (1979). Vozrastnaja i pedagogicheskaja psihologija [Developmental and educational psychology]. A. V. Petrovskij (Ed.). Moscow: Prosveshhenie [in Russian].
6. Zimeleva, Z.A. (2002). Psihologicheskie uslovija vozniknovenija i korrekcii agresivnogo povedenija podrostkov [Psychological conditions of occurrence and correction of aggressive behavior of adolescents]. Candidate's thesis. Moscow [in Russian].
7. Kon, I.S. (1989). Psihologija rannej junosti [Psychology of early adolescence]. Moscow: Prosveshhenie [in Russian].
8. Kraieva, O.A. (2010). Kry`za identy`chnosti pidlitkovogo viku ta yiyi rol` u stanovlenni zriloyi osoby`stosti [The crisis of adolescent identity and its role in the formation of mature personality]. Zbirny`k naukovy`x prac` KPNU imeni Ivana Ogiyenka, Insty`tututu psy`xologiyi im. G. S. Kostyuka APN Ukrayiny`. Problemy` suchasnoyi psy`xologiyi. – Collection of scientific works KPNU named after Ivan Ohienko, Institute of psychology named after H. S. Kostyuk APS of Ukraine. The problems of modern psychology, 7, 310-321 [in Ukrainian].
9. Naboichenko, E.S. (2007). Psihologija otklonjajushhegosja povedenija podrostkov [Psychology of deviant adolescents' behavior]. Yekaterinburg: Editor G.P. Kalina [in Russian].
10. Sablina, N. A. (2004). Povedencheskie projavlenija agresivnosti v podrostkovom vozraste i vozmozhnosti ih preodolenija [Behavioral manifestations of aggressiveness in adolescence and possibility of overcoming them]. Candidate's thesis. Stavropol [in Russian].
11. Skipkina, T.P. (2019). Osobennosti doveritel'nyh otnoshenij v junoshestkoj kriminal'noj subkul'ture [Peculiarities of trusting relationships in the adolescent criminal subculture]. Psychology of subculture: phenomenology and modern trends of development: Mezhdunarodnaja nauchnaja konferencija (22-23 aprelja 2019 goda) – International Scientific Conference. (pp. 206-212). Moscow: [in Russian].
12. Tanchyn, I.Z. (2008). Sociology. (3d ed.). Kyiv: Znannya.
13. Todoriv, L. (2011). Molodizhna subkul`tura yak dy`skursy`vny`j prostir konstruyuvannya interpretacijny`x sxem osoby`stosti. Postneklasy`chni rakursy` personologichnogo metodologuvannya u psy`xologiyi [Youth subculture as a discursive space for constructing interpretive schemes of personality. Post nonclassical aspects of personal methodology formation in psychology]. Psy`xologiya osoby`stosti – Personality psychology, 1(2), 21-28 [in Ukrainian].
14. Chelysheva, Y.V. (2015). Referentnye gruppy i cennostnye orientacii podrostkov s asocial'nym povedeniem [Reference groups and value orientations of adolescents with antisocial behavior]. Sistemnaja psihologija i sociologija – System psychology and sociology, 4(16), 23-29 [in Russian].

15. Shabanov, L.V. (2005). Social'no-psihologicheskie harakteristiki molodezhnyh subkul'tur: social'nyj protest ili vynuzhdennaja marginal'nost'? [Social and psychological characteristics of youth subcultures: social protest or forced marginality?]. Tomsk: Edition of Tomsk state university [in Russian].

Pavelkiv V. R.

THE ROLE OF THE INFORMAL PEER REFERENCE GROUP IN THE FORMATION OF DEVIATION IN ADOLESCENCE

The article presents the scientific and theoretical survey of the native and foreign research, devoted to the problem of the influence of the informal peer reference group on the formation of deviation in adolescence. Social and psychological features of the reference groups as one the driving forces of socialization of the individual are considered. Different approaches to the research problem of the influence of the group on the formation of values and patterns of behavior are analyzed.

The article presents the analysis of the notion of “reference group” and the description of the basic concepts and theories of studying of reference groups by foreign and domestic researchers. The mechanisms of formation of reference groups are discovered.

The role of informal groups in the formation of destructive models of adolescent behavior is described. The reasons that motivate young people to find themselves in youth associations are distinguished and generalized.

On the basis of the analysis of the scientific and theoretical sources of modern foreign and domestic studies the author identifies the main tasks of empirical psychological research of deviant behavior caused by involvement in informal peer reference groups.

Keywords: *deviation, deviant behavior, destructive models, reference group, informal group, subculture, imitation.*

Павелків В. Р.

РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНОЙ РЕФЕРЕНТНОЙ ГРУППЫ СВЕРСТНИКОВ В ФОРМИРОВАНИИ ДЕВИАЦИЙ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

В статье представлен научно-теоретический обзор отечественных и зарубежных исследований, посвященных проблеме влияния неформальных референтных групп сверстников на формирование девиаций в подростковом возрасте. Рассматриваются социально-психологические особенности референтных групп как одной из движущих сил социализации личности. Осуществлен анализ различных подходов к проблеме исследования влияния группы на формирования ценностных установок и моделей поведения.

Описана роль неформальных группировок в формировании деструктивных моделей поведения подростка. Выделены и обобщены причины, побуждающие молодежь к поиску себя в молодежных объединениях.

Ключевые слова: *девиация, девиантное поведение, деструктивные модели, референтная группа, неформальная группа, подростковая субкультура, подражание.*